

Hagyomány és korszerűség — Márton Áron törvényei

(II. rész)

Társak

„Venczel Jóska, nem búcsúztatni jöttünk, hanem tiszteletadás végett. Köszönjük munkádat és életed példáját. Nem bagysz magad után egetverő alkotásokat, de életed példája olyan egetbíró lett, mely előtt tisztelettel kell megállni és megbajolni.”

(Márton Áron)

Néhányan végig mellette állnak. Most csak két arc éleit. Domokos Pál Péter, Venczel József. Kortárs és tanítvány. Az első magatartása, életpéldája, a második eszméi, törvényei társa.

Domokos Pál Péter csíki katolikus székely. Emlékezéseiben elsüllyedt világ. A népi katolicizmus közösségi-családi emberséget nevelő pásztortűzmelege. Tömjénszagú falusi templomok, énektől zengő búcsúk, hajnalokon hallgatott misék, deres reggelek disznóperzselése. Csíksomlyói ferences diák — hű hozzá életen át. Megtestesíti a püspök pályája első színhelyeit. Csíkot, a katolikus fellegvárat — Csíkszentdomokost és Csíksomlyót is. Prózaian fogalmazva: vallási-nemzeti tradíciót, ami a pasztoráció elméletét és gyakorlatát megalapozza. Patetikusan fogalmazva: otthon és kösziklát, amire a patriarchális anyaszentegyház újraépíthető. Tevékenysége kísérlet. A tradíció élesztésére, otthon benépesítésére. Töretlenül csinálja. Elméletben sok sikerrel, gyakorlatban sok kudarccal. Példázatot statuálva a jövőnek — mint Márton Áron. Tudós folklorista, kutató történész, a zenepedagógia mestere. Népmesék rejtvényoldója, székely ezermester könyvtárakban és archívumokban. Áldás a kezén; ahova nyúl, kincset talál. A vatikáni levéltárban a kunok megtérítésére vonatkozó középkori leveleket. Lengyel könyvtárakban kódexben rejtőző ismeretlen magyar imát. Münchenben bizonyítékot: a faragott moreszka-táncosok modelljei magyarok. Kutatja a somlyói kolostor és iskola történetét, Kájoni János életét. Búcsúk és misztériumjátékok krónikáját. A székely „szentföld” históriáját. Meg persze a bukovinai székelyek és moldvai csángók zenéjét és nyelvét. E magyar szigetek teljes kultúrtörténetét. Márton Áronról is ő tud legtöbbet. Hagyományt őriz, értéket véd gyakorlatban is. Foglalkozik a csángók áttelepítésével, a hadirokkantak munkába állításával. Iskolát igazgat, kórust szervez, népdalt gyűjt, előadást tart. A szülőföld reális mítoszait fogalmazza. Tényeket, sőt igazságokat. Amelyek ép nemzettudatnak realitások; csonka nemzettudatnak mítoszok. Az erdélyi magyar kultúra évezredes folyamatosságáról szólnak — és kisugárzó erejéről. Ahogy tért ugyan veszített, de el nem süllyedt. Munkája szellemi-pedagógiai pasztoráció, amiről a püspök beszél. Igaz, csak egyszemélyes. Nem mozgalom, de memento.

Venczel József is csíki katolikus székely. Az elszakadt magyar értelmiség második nemzedékéből. Amely nem a „gravámeneket” emlegeti, ám a magára találást szervezi. Az Erdélyi Iskolát is csinálja, de főként a Hitelt, a generáció kombattáns lapjait. Axiómája a

Szekfű értelmezte Széchenyin nevelt nemzeti önismeret. És a belőle fakadó, tradíciót őrző reform. A Vásárhelyi Találkozó egyik mozzatja. A nemzedék reprezentatív akciója. Tétéle: szilárd valláserkölc és nemzeti demokrácia. A püspök törvényeit sokszor újrafogalmazza, és tudományosan is alapozza. Szociológiával, statisztikával, néprajzzal, művelődéstörténettel. Tétélei kristályosodási pontjai egyértelműek. Az erdélyi magyar társadalom kétpólusú: nép és értelmiség. A földbirtokos arisztokráciát elerőtlenítette a román földreform; a hivatalnok középosztályt két vállra fektette az impériumváltozás. Népből és értelmiségből az egymásra utaltak felelőssége. Innen az értelmiség népnevelő küldetése. Persze csak a minőségi (egészen Németh László értelmében) és elit (egészen Ortega Y Gasset értelmében) értelmiségi. A minőséggé és elitte válás a program alapja. A minőség forradalma a „színvonalatlanság röhögő demokráciája”; az elit lázadása a tömegek sivár lázadása ellen. Forradalma és lázadása az írástudók kötelessége, elmulasztása az írástudók árulása. (Nem egészen Julien Benda értelmében.) Kulcskérdés a minőségi, elit, nem áruló értelmiség nevelése. Ehhez kötődik a Collegium Transilvanicum álma. Tudós- és kutatóképző központ. Könyv- és adattárakkal, egészségneveléssel, klubokkal, tanfolyamokkal. Az erdélyi magyarság posztgraduális népfőiskolája, nemzetmentő akadémiaja, létfenntartó Eötvös Kollégiuma. Állandó figyellel a népelet múltjára és mozgásaira. Mert épp a „mély” és „magas” kultúra egysége a lényeg. Az első a nép tradícionális, a második az értelmiség európai kultúrája. Pontosan úgy, ahogy az egységet Kodály értelmezi. A két réteg egymásnak ad, egymástól kap, táplál és táplálkozik. Biztosíték is a minőségi-elit értelmiségnek; erdélyi provincializmus és népnevelői primitivizmus ellen. A provincializmus pedig fenyeget. Méghozzá a megkerülhetetlen transzilván gondolat felől. Ezért töpreng az egyetemes magyar kultúra értelmén. Része Közép-Európa, ez pedig egész Európa kultúrájának. Egymásból nyerik értelmüket. Egész Európa a rész-Európáktól, a rész-Európák egész Európától. Ez egyetemes-európai kultúrához igazodik az erdélyi magyar kultúra is. Sajátos színekkel, részként az egészhez. A transzilvanizmus lényege. Lépcső a helyi magyartól egyetemes magyarhoz, Közép-Európától egész Európához. Korszerű értelmezés. Transzilván provincializmus helyett transzilván európaiság. Az erdélyi-európai szintézishez nélkülözhetetlen az önismeret. Ahogy Széchenyi tanította, Szekfű Széchenyit magyarázta. Eszköze lehet a hungarológia, egységes magyar kultúrára vonatkozó egységes magyar szellemtudomány. Ki kell dolgozni erdélyi részét, az erdélyi hungarológiát. Alapvető mozzanat benne a néprajz — a kultúra ősi elemeit tárja fel. Biztosítva a modern erdélyi európaiság hagyományos-népi gyökereit. Lehetne még folytatni, ám ennyi is elég. A vallásos-nemzeti pasztoráció elméleti-tudományos alapvetése. De megmarad elméletinek-tudományosnak. Nem lesz belőle népnevelő tömegmozgalom. A második háború előtt „csak” gyakorlatilag kivihetetlen. A második háború után elméletileg is apokrif.

Két társ. Egyedi praxis és egyéni teória két variációban. De elszigetelt praxis és elvetélt teória. Tragikus képlet. Adott a szellemi-erkölcsi alap. Ám elfojtja az ellenséges történelem.

Példázatok

„Értesültem, hogy híveim az egyházmegye legkeletibb határáról kezdve mélységes megdöbbenéssel fogadták ismert személyiségek szabadságának korlátozásáról és bizonytalan sorsáról elterjedt híreket. Ugyanígy aggodalommal kísérték a zsidók ellen az utóbbi időkben végrehajtott intézkedéseket. Örömmel hallottam híveimnek ezt az erkölcsi felfogását, véleményét és ítéletét, és főpásztori büszkeséggel említem föl, mert ez széles tömegek

felfogása, véleménye és ítélete, s egyúttal örvendetes jele annak, hogy az igazi katolikus szellem mélyen benne gyökerezik és ma is eleven erőként él népünk lelkében... Emberi, keresztény és magyar kötelességemnek tartom, hogy... az illetékes hatósági tényezőket szeretettel és Isten nevében kérem, hogy az embertelenséget akadályozzák meg, vagy ha erre nem képesek, ne működjenek több ezer ember elpusztítására irányuló cselekményben közre."

(Márton Áron)

Ismét 1944. május 18.; kolozsvári szentbeszéd. És május 22.; levél a deportálásokról ügyében. A végzetes lépések már folyamatban. Május 3-án hajnalban elkezdődött Erdélyben a gettózás. Életveszélyben a százhatvanezer erdélyi zsidó. Még időben szól, a letragikusabb mozzanat előtt. A deportálás csak május 25-én indul.

Az egyházak ugyan tiltakoznak, de — tudjuk — felemás módon. Az első két zsidótörvényt meg is szavazzák. A harmadikat elvetik — a tiszta fajvédelmi alap miatt és az áttértek védelmében. '44-ben közbenjárnak, katolikusok és protestánsok, Serédi Jusztinián és Ravasz László is. Érnek el eredményeket, de korlátozottakat és erőtleneket. Serédi írásban is szót emel. Ám körlevele nemcsak véd, vádol is. És kormányígéretnek fejében fel sem olvassák. Ugyanígy Ravasz körlevelét sem. A hatás furcsán kettős. A tiltakozás megfogalmazása segít a kormányzónak a pesti deportálások megtiltásában. A tiltakozás visszafogása nem akadályozza a kormányt a vidéki deportálások végrehajtásában.

Szinte magányosan emelkedik az erdélyi püspök törekenyen szívós alakja a szöszeiken. Beszéde logikája példaszzerű. Általános igazságtól halad konkrétához. Örök isteni törvényből vezet le mai emberi követelményt. Kimondja a humánus-keresztény alapelvet: az emberi nem egységes, egyetlen családot képez. Megfogalmazza a humánus-keresztény következtetést: aki megbontja az emberiség egységét, Isten törvényét szegi meg. A mai politika megbontotta és megszegte. Utal erkölcsi-antropológiai axiómájára: az ember Isten lehetséges képmása. De a megvalósulást mindig ki kell vívnia. A megbontással és megszegéssel a lehetőség reményét veszítette el. Mert a faji üldözés az emberben Isten esetleges képmását gyalázza. Ezért áll minden keresztény hitű ember minden bármely hitű ember méltósága mellett. Aki nem teszi, a felebaráti szeretet törvényét tagadja. A szentbeszéd az alapelveket fogalmazza, a hatósághoz írott levél a konkrétumokat. A belügyminiszternek, főispánnak, rendőrkapitánynak küldi. Ami történik, égbekiáltó bűn. Kéri: akadályozzák meg, vagy ne vegyenek részt benne. Fenyegét: a földi büntetés sem marad el. Tudjuk, szava hatástalan, és ki is tiltják Magyarországról. Ám marad a példázat néhány másik mellett. Csak a legkiemelkedőbbek: a mártírrá lett győri püspök, Apor Vilmos; a sajnálatosan eltávozott pápai nuncius, Angelo Rotta; a politikából méltatlanul kiüldözött katolikus nővér, Slachta Margit.

1946. január 28. Gyulafehérvár; levél Petru Groza miniszterelnökhöz. A magyar nemzetiségi érdekek védelmében. Augusztus 23-a után kegyetlen megtorlás. Általános represszió és a Maniu-gárda rémtettei. A nemzetiségi érdekeket a Magyar Népi Szövetség képviselné. De '45 novemberében paktumot köt a miniszterelnökkel. Lényegében: a szervezkedés egyedüli jogáért örökre feladja Erdélyt. Burkoltan deklarálja az erdélyi magyarság önkéntes csatlakozását Romániához. Megismételve Groza valószínűleg őszintén hitt, de biztosan meg nem valósult tételeit. A nemzetiség sorskérdése nem határkérdés. Hanem a határok jelképes tétele, spiritualizálása; meg a román és magyar demokrácia megteremtése. Ezért nem lehet megoldás sem lakosságcsere, sem Erdély megosztása.

A püspök levele válaszol. Először alapvető formai kérdés. A Magyar Népi Szövetség nem jogosult az egész magyarság nevében szólni. Majd a részletek. A véres bosszún túl a

kezdődő kisebbségi elnyomottság tényei. Az egyetem kisajátítása, a menekültek vagyonának elkobzása, a román—magyar vámunió visszavonása. Végül a következtetések. Az erdélyi magyarság — a népek önrendelkezési joga értelmében — Magyarországhoz kíván tartozni. Nem áldozhatja fel nemzetiségi létét a nagyromán eszme oltárán. A román számbeli fölényrel és huszonhét éves uralommal szemben gazdasági, történelmi, kulturális érvek. A magyarság ezer évig tartotta fenn a kultúrát Erdélyben. Évszázados védelmi harcokban vérzett el. Súlyos dilemma: a románok nem akarnak magyar, a magyarok nem tudnak román fennhatóság alatt élni. A háborúk közötti évtizedek nem nyújtottak a nemzetiségi léthez méltó életlehetőséget. A mai helyzet sem felel meg az ENSZ alapokmányának. Csak az önrendelkezést figyelembe vevő, összeurópai szempontú rendezés lehetséges. Senki sem szól így az elszakítottak mellett — az anyaországban különösen nem. Jósáttértékű tettelek. Mai aktualitásuk bizonyításra sem szorul. Bűnhődik értük. Hat évig börtönben, valószínűleg sokáig láncra vereten. Tizenkét évig házi őrizetben, a püspökség területére zárva. Groteszken szomorú tény: ez a Magyar Népi Szövetség vezetőinek sorsa is. Csak az egész szisztéma lényegéből érthető: egyiknek büntetés, másiknak „jutalom”.

Szándékosan közhelyszerű megfogalmazásban: kétszer is hivatása magaslatán. Két axiómáját éri végzetes sérelem. Az ember Isten képmása, megalázhatatlan méltósága ezen alapul. A nemzet nyelvi-kulturális egység, kollektív joga ezen alapul. Kérlelhetetlenül szót emel a sérelem ellen. Meghurcolják, de meg nem törik. Innen a kétszeres példázat.

Következtetések

„A világot mai nyomorúságából nem a csodafegyverek, nem is az atombomba, és a boldogságot ígérő új rendszerek sem szabadítják meg, hanem egyedül az a Krisztus, Aki teljes öntudattal mondbatta: Bízatok, én meggyőztem a világot... A századok halhatatlan királya, Jézus Krisztus örökök a történelem hullámverésében küszködő emberiség fölött. A megsúlyosodott nehézségek között az elkövetkezendő időkben gondolatok bittel erre. És gondolatok a balottakra. És gondolatok élő gyermekeikre!”

(Márton Áron)

Vázlatból, mint e mostani, nem könnyű következtetni. Csak nagy fenntartásokkal lehet. Mégis megkockáztatom. Főként néhány lehetséges tanulságot — a ma számára.

A népi-katolikus hagyományra épít. Persze, könnyű neki. A szülőföldet, Csíkot jelenti. Mesében, legendában, balladában; hegyben, erdőben, patakban a gyökerek. Meg a család melegében. Ezt terjeszti ki az erdélyi katolicizmusra, meg az egész kisebbségre is. Gesztusai is ilyenek. Archaikus-patriarchálisak. Búcsút hirdet a háború után, '49-ben — soha ilyen búcsú Somlyón. Így ír alá: „Áron püspök” — ritka formula Gyulafehérváron. Családfő-főpásztor. Kilép a főúr-főpap magatartásból. Igaz, az elszegényített egyházban ennek semmi alapja. De erényt csinál a szükségből. A szegénységből nem mártíromságot, de magatartást. Népmozgalommá teszi-tenné a katolicizmust, tradicionális-demokratikus alapon. Még hozzá a lelegevenebb nemzeti-népközösségi gondok centrumában. Mélyen népbe ágyazottan, szigorú elit szemlélettel. Senki így a környezetében. Jó iskolája is volt. Mailáth püspök mellett tanulta a hivatást. Tényleg apostoli szellem. Meggyilkolják apját; pap lesz, hogy igazán megbocsáthasson. De vérbeli arisztokrata marad. Érdekes az egymást erősítő kontraszt. Mailáth Gusztáv Károly nagyúr — népszolgálatot vállal. Márton Áron népi — főpapságot vállal.

Tudja: a katolikus népmozgalom intézményeiben él. Az igehirdetés, lélek Gondozás, tanítás intézményeiben. Ezért beszél templom és iskola egységéről. Kiszélesített iskoláról, erdélyi katolikus-magyar népnevelésről. És ezért védi az első katalizma után szívósan az iskolát; ezért fizeti a második után a magyar egyetem tanárait. Építi, amíg ki nem ütik kezéből a lehetőséget. A templomot félig, az iskolát egészen.

Szilárd hit él benne és végtelen türelem. Tolerancia, ahogy ma mondanánk. Mindenfajta hit és másféleség tiszteletbentartása. Hite tüze nem éget, inkább melegít. Meggyőződése nem kirekeszt, hanem befogad. Ezáltal alkot nem teljességet, de centrumot. A tevékeny humánus mágneses vonzásával.

Hirdeti, ám főként éli a katolicizmus egyetemességét. A világ értelmét-lényegét a világon kívül tudja, az eleven transzcendenciában. Ami nem elvált, hanem összekapcsol, mert besugározza az emberi mindenséget. Mintha ismerné az akkor meg sem írt modern teológiát. Az antropológiai tanítást az emberről, akinek lényege a nyitottság a transzcendenciára. Gyakorlati katolicizmusa túlmutat önmagán, az égi-földi értékek sokféle tartományára. Ezért képes megőrzés mellett megújulásra is. Nem minden emberé a hite, de minden emberé az értelme. Pasztorációja megelőzi és követi a Vatikáni zsinatot.

Kipusztíthatatlan benne az újrakezdés képessége. Két háború után kétszer fektetik két vállra az ügyet, amit képvisel. Kétszer kezd újra. Sőt, a börtön után harmadszor. '55-ös körlevele, szabadulása után klasszikus szöveg. A kemény-töretlen folytatás, bosszú nélküli keresztény megbocsátás etikai remekműve. Éppen ezért esztétikai is. Tanúsítván: etikum és esztétikum igazi mélyben és valódi magasban ténylegesen összefügg.

Mindez együtt, elméleti és gyakorlati életmű, emberi-erkölcsi magatartás; magyarázatra sem szoruló példázat, sok megfontolást igénylő tanulság. Még a harmincas években Venczel József ír róla legszebben:

„Eszendőkkel előbb, a boldog emlékezetű Vorbuchner püspök felszentelésekor, a népnevelő felelőssége íratta e sorokat, ma a népnevelő Püspök dekrétumaként hirdetjük. -A közös sorshoz hűséges akarok lenni, fajtám szívósságát a magam erejének akarom tudni. Az Isten nekem hivatást adott, életemet erre a hivatásra szentelem és népemet a kijelölt úton vezetem- — vallotta meg és fogadta szülőfalujának tisztelgő kis tábora előtt. Címerében dombok fölött örökzöld fenyő emelkedik, ez az egyenest magasba növény jelképes fa, mely a kopár sziklán mostoha idők közt is görcsös kapaszkodással tartja magát. Alája három szót íratott: Non recuso laborem, azaz Nem térek ki a munka elől.”

Következő számainkból

Habsburg Ottó: Márai hazatér

Beszélgetés Habsburg Ottóval

Egyház és politika Pártok állásfoglalásai a kereszténységről

Dokumentum Az 1950-es egyezmény jegyzőkönyveiből

Bolberitz Pál: A filozófia és a keresztény istenfogalom

Adriányi Gábor: A katolikus Luther-kép

Szabó Lajos írásaiból

Viktor Weisskopf: Az univerzum keletkezéséről